

‘Ο θάνατος στην κανονική οικονομία τῆς Ἐκκλησίας*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Η. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ**

“Όταν κάποιος καλεῖται νὰ μιλήσει γιὰ τὸν θάνατο νοιώθει ὅτι δὲν ἔχει νὰ πει πολλά, ἀφοῦ τὸ γεγονός τοῦ θανάτου, τῆς βίαιης δηλαδὴ ἀποχώρησης τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, τῆς διάλυσης τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ φυσικοῦ δεσμοῦ τους¹, κατανοεῖται ὡς ἡ μόνη ἀνέκκλητη προσωπικὴ ἐμπειρία καθενὸς ἀνθρώπου, παρὰ τίς ἀτέρμονες προσπάθειές του νὰ τὸν καθυστερήσει ἢ ἀκόμη καὶ νὰ τὸν ἀναχαιτίσει. “Όλοι ἔχουν βιώσει τὸν θάνατο προσφιλῶν τους προσώπων, ἔχουν συγκλονιστεῖ ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους ὁ θάνατος εἰσβάλλει στὴ ζωὴ καὶ ἔχουν ἐκτεταμένα συζητήσει ἐπ’ αὐτοῦ. ‘Ο θάνατος εἶναι ἡ φρικτὴ πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου πού «οὐ γὰρ βασιλέα φρίττει..., οὐκ ἀρχιε-

---

* Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ ἀναπτυγμένη μορφή τῆς ἀνακοίνωσης πού παρουσιάστηκε στὸ 1ο Διεπιστημονικὸ Συμπόσιο «Πότε Πρέπει νὰ Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ)», τὸ ὁποῖο διοργανώθηκε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ἀπὸ τὴ Σχολὴ Ἐπιστημῶν Ὑγείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τὸν Τομέα Φιλοσοφίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τὸ Ἐργαστήριο Βιοηθικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης καὶ τὴν Ἐθνικὴ Σχολὴ Δημόσιας Ὑγείας (Ἰωάννινα, 28-30 Ἀπριλίου 2017).

** ‘Ο Δημήτριος Νικολακάκης εἶναι Δρ. Νομικῆς-Δρ. Θεολογίας, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ Δικηγόρος παρ’ Ἀρείῳ Πάγῳ.

1. Βλ. γενικὰ Ν. Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, *Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου*, Ἀθῆνα 1986· ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΚΙΚΑ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου, Ποιμαντικὴ προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2001· Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Δοκίμιον πατερικῆς θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2002, 91-113· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Γ’*. Ἀνακεφαλαίωση καὶ Ἀγαθοτοπία. Ἐκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 34], Θεσσαλονίκη 2005, 200-238· ΙΕΡΟΘΕΟΥ (ΒΛΑΧΟΥ), ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ, *Ἡ ζωὴ μετὰ τὸν θάνατο*, Λειβαδεῖα 2003· ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΛΔΙΑΚΜΑΝΗ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *‘Ο ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς. Λεντίῳ ζωννύμενοι II*, Θεσσαλονίκη 2005, 187-205· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Τὸ Μυστήριον τοῦ Θανάτου στὴν Ὁρθόδοξο Θεολογία», στὸ *Πρακτικὰ Θ’ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱ. Μητροπόλεων «Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας»*, 5-7 Νοεμβρίου 2007 [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 19], Ἀθῆνα 2009, 67-76· F. A. GEORGI, *Ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωή. Ἡ ἐσχολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ*, Θεσσαλονίκη 2010.

ρέα τιμᾶ, οὐ πολιᾶν οἰκτεῖρει, οὐ κάλλος ἐλεεῖ, οὐ νεότητος φεΐδεται, οὐ μονογενῆ σπλαγγνίζεται, οὐ δάκρυσιν ἐπικάμπτεται, οὐκ ἄρχοντα τρέμει, ... οὐ χρήμασιν ἐξαγοράζεται, οὐ λαμβάνει τινὸς πρόσωπον, οὐδὲ πάλιν ἀντιπρόσωπον, ἀλλὰ πᾶσιν ἴσος ἐπέροχεται...»².

Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὡστόσο ὁ θάνατος προβάλλει καὶ ὡς «ἀνάπαυμα»³. Ἀποτελεῖ τὴν εὐεργετικὴ ἐκείνη προσφορὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο τῆς πώσης⁴, μέσῳ τῆς ὁποίας τερματίζεται ἡ ὀδυνηρὴ βίωση τῆς διασαλευμένης σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό⁵. Ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς πού ἀποφασίζει γιὰ τὸν χρόνο καὶ τίς συνθήκες τοῦ θανάτου⁶. Ἡ πλήρης ἀποδοχὴ τῆς ἀπόφασης τοῦ Θεοῦ ἐμπίπτει στὸ πεδίο τῆς ἀγαπητικῆς κίνησης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Δημιουργό. Γι' αὐτό, γιὰ τὴν κανονικὴ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας ὁ συνειδητὰ αὐτοφονευτῆς τοποθετεῖται ἀποφατικὰ ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας⁷.

2. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (srugia), *Περὶ ὑπομονῆς, καὶ τοῦ μὴ πικρῶς κλαίειν τοὺς τελευτῶντας*, PG 60, 724. Βλ. καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας ἐν κεφαλαίοις τεσσαράκοντα διηρημένους*, κεφ. Α', PG 45, 13B.

3. *Ἰὼβ* 3:23. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (srugia), *Περὶ ὑπομονῆς, καὶ τοῦ μὴ πικρῶς κλαίειν τοὺς τελευτῶντας*, PG 60, 725.

4. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, βιβλίον Δ', κεφ. Θ', PG 94, 1120BC.

5. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 7, PG 31, 345: «...οὐχὶ ὁ Θεὸς ἔκτισε θάνατον, ἡμεῖς ἑαυτοῖς ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἐπεσπασάμεθα. Οὐ μὴν οὐδὲ ἐκόλυσε τὴν διάλυσιν...ἵνα μὴ ἀθάνατον ἡμῖν τὴν ἀρρώστιαν διατηρήσῃ».

6. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ, *Ἐπιστολὴ 114. Ἀθανασίῳ τέκνῳ*, G. FATOUROS (ἐπιμ.), *Theodori Studitae Epistulae*, τόμ. Β' [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Berolinensis, 31], Berlin-New York 1992, 233: «...τοῖς ἀθεωρήτοις αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) κρίμασι τῆς οἰκονομίας παραχωρήσας τὸ πᾶν ὅς πρὸ καταβολῆς κόσμου συμφερόντως καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον τοῦ τέλους ἀπένευμεν ἐνὶ ἑκάστῳ».

7. Ἰδ' ἀπόκριση Τιμῆθου Ἀλεξανδρείας (Γ.Α. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. Δ', Ἀθήνησιν 1854, 339), ὅπως ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸν β' κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Γ. Α. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. Β', Ἀθήνησιν 1852, 308-310). Βλ. καὶ ἐρμηγεία Βαλασαμῶνα στὸν β' κανόνα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 97-99). Ἐπίσης, ἀπόφαση Ι.Σ. τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2844672/10-6-1888 [ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΡΑΓΚΙΑΔΑΚΗ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ (ἐπιμ.), *Εὐρετήριον Νομοκανονικῶν Ἀποφάσεων τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 2007, 25]. Ἐγκύκλιος ἀρ. 2712 τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [Ἐκκλησία ΟΗ' /4 (2001), 297-299]. Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ἰσχύοντος νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐν Ἑλλάδι*, ἐν Ἀθήναις 1898, 556· ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΜΙΛΑΣ,

Ὁ θάνατος εἶναι ἡ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου στὸν τόπο τῆς ἀτελεύτητης ζωῆς, ὅπου δὲν ὑπάρχει πόνος, λύπη καὶ στεναγμός⁸. Στὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὁ θάνατος ἀποτελεῖ τὴν πύλη γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀτελεύτητη ζωὴ πού θὰ τοῦ χαρίσει ὁ ἀπαρασάλευτος συγχρωτισμός του μὲ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, δηλαδή τὸν Θεό. Τὸ διάβα ἀπὸ τὸν ἐπίγειο πεπερασμένο βίο τῆς ὀδύνης καὶ τοῦ στεναγμοῦ εἶναι τὸ ἀγώνισμα πού δύναται νὰ ὀδηγήσει τὸν ἀνθρώπο στὴ μεταμόρφωση τοῦ τυραννικοῦ κράτους τοῦ θανάτου σὲ λυτρωτικὴ πύλη.

Ὅσο αἰσιόδοξα ὅμως καὶ ἂν προσεγγίζεται ὁ θάνατος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, δὲν παύει νὰ εἶναι ἓνα φορικτὸ γεγονός πού προκαλεῖ τὸν ἀποτροπιασμό τοῦ ἀνθρώπου⁹. Ὁ θάνατος ὡς συνέπεια τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸν Θεό, δηλαδή αὐτὸ πού ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ὀρίζει ὡς ἁμαρτία: «*Τὰ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος*»¹⁰, γιὰ νὰ καταργηθεῖ, πρέπει νὰ καταστραφεῖ ἡ γενεσιουργὸς αἰτία του. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία δίνει τὴ μαρτυρία της γιὰ τὴ σύζευξη τοῦ ἐπίγειου βίου ὄχι μὲ τὸν θάνατο τοῦ σώματος ἀλλὰ μὲ τὸν θάνατο τῶν προϋποθέσεων τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸν Θεό. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα θάνατος γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι μία στιγμὴ μονάχα στὴν ἱστορία τῆς προσωπικῆς βιοτῆς τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἐφόσον τὸ ἀπ' αἰῶνος κερυμμένο μυστήριον ἀποκαλύπτεται στὴν ἀσύγχυτη, ἄτρεπτη, ἀδιαίρετη καὶ ἀχώριστη πρόσληψη τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸν Θεό, στὴν Ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ ὁ στιγμιαίος σωματικὸς θάνατος μεταμορφώνεται σὲ διαδικασία ἐπαναπροσδιορισμοῦ ὁλόκληρης τῆς ὑπαρξης, ἡ ὁποία ζηλωτικὰ καθ' ὅλη τὴ διάρ-

Τὸ *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μεταφρ. Μελετίου Ἀποστολοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1906 (φωτοαναστ. ἀνατ. Ἀθήνα 1970), 977· Κ. ΡΑΛΛΗ, *Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ*, ἐν Ἀθήναις 1927, 123-124· Π. Ι. ΠΑΝΑΠΩΤΑΚΟΥ, *Σύστημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ*, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1962, 541-544· Α. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*, Ἀθήνα ³1965, 292· ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, *ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, Ἐκκλησιαστικὸν Ποινικὸν Δίκαιον*, Ἀθήνα 1979, 230-235· Π. Ι. ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον*, Ἀθήνα ³2002, 242-243· Ε. ΧΡ. ΒΛΑΧΟΥ, «*Ψυχικὴ ἀσθένεια καὶ ἔγκλημα στὸ Βυζάντιο*», *Digesta* (2014), 256-270· Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἐγχειρίδιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ ³2016, 224-225.

8. Ἀκολουθία νεκρώσιμος, κοντάκιο, ἤχος πλ. δ'. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Λόγος πρὸς τοὺς πενθοῦντας ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου πρὸς τὸν αἰῶνον μεθισταμένους*, PG 46, 497A-538D.

9. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (spuria), *Περὶ ὑπομονῆς, καὶ τοῦ μὴ πικρῶς κλαίειν τοὺς τελευτῶντας*, PG 60, 727: «Ὁ χθὲς μοι ποθητός (ἄνθρωπος), νῦν πρόκειται μοι βδελυκτός· ὃν πρό μικροῦ ἐνηγκαλιζόμεν, νῦν οὐδὲ προσπαῦσαι βούλομαι».

10. Ῥωμ. 6:23.

κεια τοῦ ἐπίγειου βίου ἀναζητεῖ τὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεὸ Λόγο, μία ἔνωση ποῦ ἐπιτυγχάνεται μέσῳ τῆς ἐκούσιας ἀποχῆς ἀπὸ τὴν ἀλογία τῆς ξενητείας τοῦ Θεοῦ, καὶ μέσῳ τῆς βίαιης ἀρπαγῆς ἀπὸ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ. Ἡ στιγμή τοῦ σωματικοῦ θανάτου καταλύεται μὲ τὴν παράδοση ὅλων τῶν βιωτικῶν στιγμῶν τοῦ ἀνθρώπου στὸν Θεὸ κατὰ τὸ «δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ...»¹¹. Ἔτσι, ὅλες οἱ στιγμὲς τοῦ βίου μεταμορφώνονται σὲ στιγμὲς προσωπικῶν συναντήσεων μὲ τὸν Θεό.

Στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία¹² τὸ ἄκουσμα τοῦ ἰδιόμελου τοῦ γ' ἤχου: «Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα...» προκαλεῖ ρίγη. Ἡ ἐγγύτητα τοῦ τέλους, ἡ σύντμηση τοῦ καιροῦ, ἡ βιασύνη τοῦ χρόνου ποῦ ὡς ὄνειρο παρέρχεται πλέκουν ἓνα ἀσφυκτικὸ δίκτυ μάταιης ταραχῆς¹³, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀφοῦ μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο δὲν ὑπάρχει τροπή, ἔλεος ἢ βοήθεια: «ἡ ψυχὴ... δακρύει... καὶ οὐκ ὑπάρχει ὁ ἔλεων αὐτήν! πρὸς τοὺς Ἀγγέλους τὰ ὄμματα ῥέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει, πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα»¹⁴. Ἡ ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων συνδέεται μὲ τὴν ἀποπλάνηση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὴ φαύλη ὠραιότητα¹⁵, μὲ τὴν ὁποία γήτευσε τὴν ὄραση τοῦ ἀνθρώπου ἢ πλανεύ-

11. Σολ. 3:1.

12. Βλ. Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Ἄμωμοι ἐν ὁδῷ ἀλληλουΐα». Σχόλιο ἐρμηνευτικὸ στὴ Νεκρώσιμη Ἀκολουθία, Ἀθήνα 1990· Π. Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, «Θεολογικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς κήδευσης καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας», στὸ *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, Θεσσαλονίκη 2006, 535-648· Γ. ΦΙΛΙΑ, «Τὰ ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα στὴ Νεκρώσιμη Ἀκολουθία», στὸ *Πρακτικὰ Θ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν I. Μητροπόλεων «Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας», 5-7 Νοεμβρίου 2007* [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 19], Ἀθήνα 2009, 231-262· ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, «Ἡ διὰ μέσου τῆς θείας λατρείας παιδεία θανάτου τῶν πιστῶν», στὸ *ΙΑ' Πανελλήνιο Λειτουργικὸ Συμπόσιο Στελεχῶν I. Μητροπόλεων «Λειτουργικὴ Ἀγωγή. Μυσταγωγῶν Σου Κύριε τοὺς μαθητὰς ἐδίδασκες λέγων...», 19-21 Ὀκτωβρίου 2009* [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 24], Ἀθήνα 2010, 137-165.

13. *Μέγας Κανὼν*, Ὠδὴ δ', τροπᾶριο β'.

14. Ἀκολουθία νεκρώσιμος, ἰδιόμελο ἐκτὸς τυπικοῦ, ἤχος β'.

15. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περὶ τῆς τῶν μελλόντων ἀπολαύσεως, καὶ τῆς τῶν παρόντων εὐτελείας*, γ', PG 51, 349: «...καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ κεκτημένου ταῦτα ἀνθρώπου θάνατον αὐτοῖς συνεκλήρωσεν (ὁ Θεός) ...ἵνα τὸ ἐπίκηρον αὐτῶν καὶ τοὺς σφόδρα αὐτῶν ἐρόντας καὶ περὶ αὐτὰ μεμηνότας τῆς χαλεπῆς ταύτης ἀπαγάγῃ λύττης, παιδεύοντα αὐτῶν τὴν φύσιν, καὶ διδάσκοντα διὰ τῆς πείρας, ὅτι σκιάς ἐστὶν ἀδρανέστερα, ...ὁ πλοῦτος οὐχὶ τοῦ πλουτοῦντος μόνον τελευτῶντος καταλύεται, ἀλλὰ καὶ ζῶντος μᾶλλον ἀπέστη. ἡ νεότης τὸν ἔχοντα οὐχὶ τελευτήσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέοντα ἔτι ἀπολιποῦσα οἴχεται, ἐν τῇ τῆς ἡλικίας ὁδῷ καταλύουσα, καὶ τῷ γήρῳ παραχωροῦσα. τὸ κάλλος ὁμοῦ καὶ ἡ εὐμορφία, ἔτι ζωῆς τῆς γυναικός, ἐτελεύτησε, καὶ πρὸς ἀμορφίαν μετέστη· αἱ δόξαι, αἱ δυναστεῖαι... αἱ τιμαί, αἱ ἀρχαί, ἐφήμεροι καὶ πρόσκαιροι, καὶ τῶν ἐχόντων αὐτὰ ἀνθρώπων θνητότεροι· ...».

τρα συμβουλή της πτώσης¹⁶. Στη διδασκαλία της Ἐκκλησίας ὡστόσο καταγράφεται ἡ ῥήση τοῦ Χριστοῦ: «Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται· καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα»¹⁷. Στὴν Ἐκκλησία λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἄρνηση τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ματαιότητα ἀφορᾷ μόνον σέ «ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον». Ποιά εἶναι λοιπὸν τὰ ἀνθρώπινα ποῦ δὲν ἐπιπίπτουν στὴν κατηγορία τῆς ματαιότητος καὶ ἀκολουθοῦν τὸν ἄνθρωπο καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν σωματικὸ του θάνατο; Πρόκειται γιὰ ὅσα ἀφοροῦν στὴ θεοτύπωση σκηνῆ τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τὴν ψυχὴ¹⁸, ἡ ὁποία δὲν ὑπόκειται στὴ φθαρτότητα καὶ τὸν ἀφανισμό¹⁹. Ὁ πεπερασμένος βίος δύναται ἀνάλογα μὲ τὴ μορφή ποῦ θὰ τοῦ δώσει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος νὰ παραδώσει ὅλη του τὴν ὑπαρξὴ²⁰ στὸν ἀπάνεμο λιμένα τῆς ζωῆς²¹ ἢ στὴ σύγχυση τῆς διαστρεβλωμένης ἀγάπης τοῦ ἐγώ. Ἡ ματαιότητα ἐπομένως γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι προσωπικὴ του ἐπιλογή καὶ ὄχι ἄνωθεν ἐπιβολή.

Στὸν ἄνθρωπο παρέχεται ἡ δωρεὰ τῆς ἀπόφασης, δηλαδή τῆς ἐλευθερίας νὰ ὀδηγήσει αὐτὸ ποῦ ὁ Θεὸς ἔφτιαξε στὴν κατὰ χάριν θέωση: «...τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα, τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον»²². Στὸν ἄνθρωπο δωρίζεται ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία, ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ προσωπικοῦ του ἐγώ²³. Ὁ Θεὸς δὲν ἀντιτίθεται στὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα, τόσο πολὺ τὸ τιμᾷ ποῦ τὸ ζητεῖ ζηλωτικά.

16. Βλ. ρθ' (ρκ') κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης (Γ. Α. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφημῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. Γ', Ἀθήνησι 1853, 561).

17. Ἰω. 11:25-26.

18. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ β', τροπᾶριο ιθ'. Βλ. ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, 33, PG 25, 65B-68B.

19. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG, 44, 124D- 256C.

20. Β' Κορ. 5:10. Βλ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιασμένον*, PG 91, 1100A-1101C. Πρβλ. ρα' κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 546-547).

21. Ἰω. 5:24. 14:23.

22. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, βιβλίον Β', κεφ. Ιβ', PG 94, 920B.

23. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (spuria), *Εἰς τὴν προσκύνῃν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ, τῆ μῆσθ' ἑβδομάδι τῶν νηστειῶν*, α', PG 52, 836: «Καὶ ὄρα πῶς ἀκαταναγκάστως ποιεῖ τὸν λόγον. ...Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν· οὐ βιάζομαι, οὐκ ἀναγκάζω, ἀλλ' ἕκαστον κύριον τῆς ἑαυτοῦ προαιρέσεως ποιῶ». Βλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, «Χάρισμα καὶ ἐξουσία στὸν ἐκκλησιαστικὸ τρόπο ζωῆς», στὸ *Θεσμός καὶ χάρισμα στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ παράδοση*, Στ' Διαχριστιανικὸ Συμπόσιο, Βέροια 4-9 Σεπτεμβρίου 1999, Θεσσαλονικὴ 2006, 38-39.

Δὲν τὸ παραβιάζει, τὸ περιμένει. Περιμένει γιὰ νὰ τοῦ ἀποδώσει τὴν τιμὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ θέτει ἐνώπιον τῆς ἐπιλογῆς τοῦ θανάτου²⁴.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ γεγονὸς τῆς πώσεως ἐπέλεξε νὰ ἐνδύσει τὴν προσωπικότητά του μὲ τὸν ἐπαίσχυντο στολισμὸ τῆς φθορᾶς²⁵. Ἡ ἐκ τῆς δημιουργίας τῆς ἄδυτη νεανικὴ ὠραιότητα, ἀποφάσει τῆς ἀνθρωπίνου προαιρέσεως, παραδίδεται στὴ φλόγα τοῦ ἀδυσώπητου χρόνου καὶ ἡ φθορὰ καθίσταται τὸ κάτοπρον τῶν ἀτεξούσιων παθῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διαστροφή εἰσέρχεται στὴ σφαῖρα τῆς ζωῆς του, καθιστώντας τὸν θάνατο τὴ μόνη βέβαιη καὶ ὄρατὴ πραγματικότητά του. Ὅτιδήποτε εἶχε δημιουργηθεῖ καλαίσθητο ὑφίσταται τὴν ἀλλοίωση τῆς ἀπώλειας τοῦ πρωτόκτιστου κάλλους²⁶. Ἡ ψευδαίσθηση μιᾶς ἄλλης πορείας, διαφορετικῆς ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ὤρισε ὁ Θεὸς γιὰ τὴν κίνηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα στὸ καθ' ὁμοίωση, ἐξαπατᾷ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὀδηγεῖ σὲ ἀνάκληση τῆς κατὰ φύση ὄδου τῆς πρὸς τὴ ζωὴ ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Λυγίζοντας κάτω ἀπὸ τὸ φορτίο τοῦ ψυχικοῦ τῆς ἄλλους, ἡ ὑπαρξὴ ποὺ πλαστικῶς ἐμπειρῆ τῆς ἀπειρίας τοῦ θανάτου συναισθάνεται τὴ γυμνότητά της, τὴν ὁποία ἀπελισμένα πλέον περιφέρει στὸ σκοτάδι²⁷. Τὸ χῶμα ἀπὸ ὑλικὸ κατασκευῆς, μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀμαυρώσει τὴ θεοῦφαντὴ στολή²⁸, μεταμορφώνεται σὲ ὑλικὸ καταδίκης: «*Ἡμανύρωσα τῆς ψυχῆς τὸ ὠραῖον ταῖς τῶν παθῶν ἡδοναῖς, καὶ ὅλως ὅλον τὸν νοῦν χοῦν ἀπετέλεσα*»²⁹. Τὸ χῶμα καταδικάζεται νὰ φιλοξενεῖ στὰ ἔγκατά του³⁰ τὴν ἄδοξη καὶ ἄμορφη, «*μὴ ἔχουσα εἶδος*», κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασμένη ὁμορφιά, τὸν ἄνθρωπο³¹, καὶ γίνεται τὸ ὑλικὸ μέσο ἀποσύνθεσης τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖο ἄλλοτε ὁ Θεός «*ζωοπλαστήσας ἐνέθηκε (στὸν ἄνθρωπο)... σάρκα καὶ ὀστά, καὶ πνοὴν καὶ ζωὴν*»³².

24. Γεν. 2:17.

25. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ β', τροπάριο ιγ'.

26. Βλ. Χρ. Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κάλλος τὸ Ἄγιον. Προλεγόμενα στὴ φιλόκαλη αἰσθητικὴ τῆς Ὀρθοδοξίας*, Ἀθήνα 2004, 160 ἔξ.

27. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ δ', τροπάριο κα'.

28. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ β', τροπάριο ιδ'.

29. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ β', τροπάριο στ'.

30. Βλ. D. PETRAKAKOS, *Die Toten im Recht nach der Lehre und den Normen des orthodoxen morgenlandischen Kirchenrechts und der Gesetzgebung Griechenlands*, Leipzig 1905 (ἀνατ. 1971).

31. *Ἀκολουθία νεκρώσιμος*, ἰδιόμελο, ἤχος πλ. δ'.

32. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ α', τροπάριο ι'. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ἔτι εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν*

‘Ο Θεός όμως ως αγάπη δὲν ἀφίσταται τοῦ πλάσματός Του καὶ συνεχίζει νὰ διαχειρίζεται οικονομικὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐγγυήτρια πράξη τῆς ἀποκατάστασης τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἡδονικὴ βίωση τῆς θείας ὠραιότητας καὶ ἀγάπης. Ἡ ἄσπιλη καὶ ἀναμάρτητη σαρκωμένη ἔλευση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου παρέχει ἐχέγγυα ἀξιοπιστίας στὴν ἀναφήνηση τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου: *«Πηγὴν ζωῆς κέκτημαί σε (τὸν Χριστό) τοῦ θανάτου τὸν καθαιρέτην...»*³³. ‘Ο θάνατος τοῦ παλαιοῦ κόσμου μεταπλάθεται στὴν καινὴ ἐν Χριστῷ πραγματικότητα σὲ ὕπνο καὶ κοίμησιν³⁴, γι’ αὐτὸ καὶ ὁ χῶρος τῆς ταφῆς μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, *«ὅτε τὰ νεῦρα ἐξεκόπη τοῦ θανάτου»*, καλεῖται κοιμητήριον³⁵. Ἡ κληρονομήση τῶν συνεπειῶν τοῦ προγονικοῦ ἀδαμαιοῦ ἐκτροχιασμοῦ εἶναι τὸ ἀναπόφευκτο μεγάλο φορτίο, στὸ ὁποῖο ὑπόκειται ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη καὶ γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὁποῖου *conditio sine qua non* καθίσταται ἡ μετοχὴ στὸ Μυστήριον τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος, σύμφωνα μὲ τὸν ρί (ρκά’) κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης³⁶ ἢ στὸ μαρτύριο τοῦ αἵματος, σύμφωνα μὲ τὶς *Ἀποστολικὰς Διαταγὰς*³⁷. ‘Ο χριστιανὸς κατὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς Ἐκκλησίας κοινωνεῖ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ, τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς καὶ μάλιστα κατὰ θεία παραχώρηση καὶ δωρεά. Στὸ πρόσωπο τοῦ σαρκωμένου Λόγου, τοῦ Χριστοῦ, ἀναγνωρίζεται ὁ

ἀλλήλων, ε’, PG 56, 183: *«Ὅτε οὖν ἐπλαττεν (ἐνν. ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο), ...ἐκάλεσεν... “Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάττης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ὁ φόβος αὐτῶν καὶ ὁ τρόμος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν”. Ὅρῳς οἶα τὰ προεδρεῖα τῆς φύσεως; οἶα αἱ τιμαί; οἶα τὰ ἐγκώμια; Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἁμαρτίας· μετὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν λοιπόν, “Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση”...»*.

33. *Μέγας Κανὼν*, Ὡδὴ γ’, τροπάριον α’ τοῦ β’ εἰρημοῦ.

34. *Ιωάννου Χρυσόστομου, Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κοιμητηρίου, καὶ εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, α’*, PG 49, 393-394.

35. Ὁ.π., 394. Βλ. γενικὰ Ν. ΕΛ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗ, *Τὸ δίκαιο τῆς ταφῆς στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1989.

36. *ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα*, τόμ. Γ’, 561-562. Πρβλ. ἐρμηνεῖα Βαλσαμῶνα στὴν β’ ἀπόκριση τοῦ Τιμόθεου Ἀλεξανδρείας· ε’ κανόνα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ’, 332, 362).

37. *Διαταγαὶ V, 6, 8*: *«Ὁ δὲ ἀξιωθεὶς μαρτυρίου χαίρετό τὴν ἐν Κυρίῳ χαράν, ὡς τηλικούτου ἐπιτυχῶν στεφάνου καὶ δι’ ὁμολογίας ποιούμενος τὴν ἔξοδον τοῦ βίου. Καὶ ἐὰν κατηχούμενος ἢ ἄλλπος ἀπίτω· τὸ γὰρ πάθος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτῷ ἔσται γνησιώτερον βάπτισμα, ὅτι αὐτὸς μὲν πείρα συναποθνήσκει τῷ Κυρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ τύπῳ»* {M. Metzger (ἐκδ.), *Les Constitutions Apostoliques*, τόμ. II [SC 329], Paris, 1986, 218}. Βλ. Δ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, «Ἡ διαδικασία ἀναγνώρισης ἁγίων κατὰ τὴν κανονικὴν παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 88/1 (2017), 83-134.

άναιρέτης του θανάτου, ό καταπατητής του ἔθδη, ό τόπος τῆς ἐπαγγελίας, ό δο-
τήρας τῆς ζωῆς, ἡ ἴδια ἡ ζωή³⁸. «*Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τό κεφάλαιον...*»
ψάλλει ἡ Ἐκκλησία τὴν ἡμέρα μνήμης του Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τὴν
ἡμέρα πού καθιερώθηκε γιὰ νὰ θυμίζει τὴν ἄσπιλη σύλληψη του Θεοῦ ἐκ τῶν
παρθενικῶν λαγόνων τῆς Θεομήτορος, τὴν ἡμέρα πού ἡ εὐ-αγγελία γίνεται τό
ἱστορικὸ γεγονός τῆς κατακρήμνισης του δαιδαλώδους πύργου του συγχυμέ-
νου ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνέγερσης του καινοῦ οἴκου τῆς ἀναμορφωμένης καὶ ἐν
Χριστῷ ἀναστημένης ἀνθρώπινης ὕπαρξης.

Στὴ μεταμόρφωση ὁμοῦ, κατὰ τὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας, ό ἀνθρωπος
δὲν φθάνει παρὰ μόνον διὰ τῆς οἰκειοποιήσεως του θανάτου καὶ τῆς ἀναστά-
σεως του Χριστοῦ πού εἶναι «*ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή*»³⁹. Τὸ Μυστήριον
του ἐν Χριστῷ Βαπτίσματος εἶναι τό λουτρὸ τῆς παλιγγενεσίας⁴⁰, καθὼς «*τυποῖ
δὲ ἐξαιρέτως τὸν θάνατον του Χριστοῦ, καὶ τὴν τριήμερον ἔγερσιν*»⁴¹. Ἡ με-
τοχή στοῦ βάπτισμα⁴² τελεῖται ἅπαξ⁴³(ἐπ. σελ.) καὶ ἡ κανονικὴ οἰκονομία τῆς Ἐκκλη-

38. Βλ. Ῥωμ. 5:12-21.

39. Ἰω. 14:26. Πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ΓΟΝΤΙΚΑΚΗ), ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ, «Θεσμός καὶ χάρισμα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Μιά ἀγιορειπτική θεώρηση», στοῦ «*Θεσμός καὶ χάρισμα στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ παράδοση*», Στ' Διαχριστιανικὸ Συμπόσιο, Βέροια 4-9 Σεπτεμβρίου 1999, Θεσσαλο-
νίκη 2006, 163-173.

40. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Κατήχησις πρώτη*, γ', PG 49, 227.

41. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν, κεφάλ. Εβ'*, PG 155, 221C. Βλ. καὶ α' κανόνα του Γρηγορίου Νύσσης (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 295). Πρβλ. ἐμμηνεῖα Ζω-
ναραῖ καὶ Βαλασαμῶνα στον ιη' (κδ' -κστ') κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤ-
ΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Γ', 352-353).

42. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλη-
σίας, 436-444· Σ. ΣΤΑΦΥΛΑ-Ι. ΠΕΤΡΟΥΝΑΚΟΥ, Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον συνταχθέν ἐπὶ τῇ βάσει
τῶν παραδόσεων του καθηγητοῦ Ἰ. Εὐταξίου, ἐν Ἀθήναις 1900, 7-9· Δ. Α. ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ, *Νομο-
κανονικαὶ ἐνασχολήσεις. Γενικαὶ ἀρχαὶ του κανονικοῦ δικαίου καὶ του κανονικοῦ ποινικοῦ δι-
καίου. Τὰ κατὰ τὴν μερίζονα ἱεράν σύνοδον (Ἰούλιος του 1941)*, Ἀθήναι 1943, 37· ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟ-
ΠΟΥΛΟΥ, Ἐλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, 113-122· Κ. Α. ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ, *Ἐγχειρίδιον ἐκκλη-
σιαστικοῦ δικαίου*, Θεσσαλονίκη-Ἀθήναι 1973, 295-297· ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, ΠΡΩΤΟΠΡΕ-
ΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον βάσει τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ τῆς ἰσχύουσης πο-
λιτειακῆς νομοθεσίας*, Ἀθήναι 1984, 87-93· Π. ΣΚΑΛΤΗ, «Ἡ βαπτισματικὴ ἀναγέννηση», στοῦ
Λειτουργικῆς Μελέτης Ι, Θεσσαλονίκη 1999, 37-51· Π. ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον*, 98-103·
*Πρακτικὰ Α' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων «Τὸ
Ἅγιον Βάπτισμα*», 8-10 Ὀκτωβρίου 1999 [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 6], Ἀθήναι 2003· Σπ. Ν. ΤΡΩ-
ΙΑΝΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, Ἀθήναι-Κομοτηνὴ 2003, 217-221· Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ
συμβολικὴ Θεολογία Β' . Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μετὰ τὴ δυτικὴν χριστιανο-
σύνην*, Θεσσαλονίκη 1988 (ἀνατ. 2004), 475-483· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολο-*

σίας δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπανάληψή του, σύμφωνα μὲ τὸν μζ' κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων⁴⁴. Τὸ βάπτισμα ἐξαλείφει τὰ ἁμαρτητικά στίγματα, ἀλλὰ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴ συνήθεια καὶ τὴν ἐμμονὴ στὴν ἀστοχία καὶ τὸ λάθος εἶναι προσωπικὴ ἀπόφαση τοῦ κάθε ἀνθρώπου⁴⁵, τὴν ὁποία καὶ δύναται νὰ ὑλοποιήσει ἐπιτυχῶς μὲ τὴ χάριη τοῦ Θεοῦ⁴⁶. Ὁ β' κανόνας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης μὲ αὐστηρότητα ἐμμένει στὴ σταθερὴ πίστη στὸν θάνατο καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ὡς προϋπόθεσης μετοχῆς στὴ Θεία Εὐχαριστία⁴⁷ καὶ κατ' ἐπέκταση ὑπέρβασης τοῦ

γία Γ', 277-279· ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Μεθολογικά πρότερα τῆς ποιμαντικῆς, Λεντία ζωννύμενοι Ι*, Θεσσαλονίκη, 2005, 101-108· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς*, 41-66· Θ. Ξ. ΠΙΑΚΟΥ, «Κανόνες καὶ διατάξεις περὶ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπισκόπηση τῆς παραδόσεως», στὸ *Κανόνες καὶ λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2006, 363-402· Γ. ΦΙΛΙΑ, *Λειτουργικὴ*, τόμ. Α', Ἀθήνα 2006, 205-407· ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἐγχειρίδιο ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*, 110-114.

43. Πρὸβλ. καὶ πδ' κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 496)· οβ' (π') κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Γ', 488).

44. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 62.

45. ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Κατήχησις δευτέρα, γ'*, PG 49, 235. Πρὸβλ. ἴστ' κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 533).

46. Βλ. ρια' -ριβ' (ρκβ' -ρκγ') κανόνες τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Γ', 563-564).

47. Βλ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, 445-447· ΣΤΑΦΥΛΑ-ΠΕΤΡΟΥΝΑΚΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*, 11-12· ΜΙΛΑΣ, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, 800-802· ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ, *Νομοκανονικὰ ἔνασχολήσεις*, 37· ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, 134-135· ἸΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ, «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (α' μέρος)», *Σύναξη* 49 (1994), 7-18· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (β' μέρος)», *Σύναξη* 51 (1994), 83-101· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (γ' μέρος)», *Σύναξη* 52 (1994), 81-97· Γ. ΦΙΛΙΑ, «Ἡ ἐκκλησιολογικὴ θεώρηση τῆς Θείας Εὐχαριστίας», *Σύναξη* 61 (1997), 45-52· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἡ ἔννοια τῆς «ὄγδοης ἡμέρας» στὴ λατρεία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας. Συμβολὴ στὴν ἱστορία καὶ θεολογία τῆς λατρείας*, Ἀθήνα 2010, 52-61· ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἐγχειρίδιο ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*, 220-221· Π. ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον*, 117-120· «Τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας», *Πρακτικὰ Γ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, 14-17 Ὀκτωβρίου 2001 [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 8], Ἀθήνα 2004· ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Γ'*, 280-282· Ν. ΜΙΛΟΣΕΒΙΤΣ, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς Θείας Λατρείας. Ἡ σύνδεσις τῶν Μυστηρίων μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, Θεσσαλονίκη 2001 (ἀνατ. 2005)· ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΝΑΣΣΗ, ΔΙΑΚΟΝΟΥ, *Ἡ τελεσιουργία τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Κανονικὴ διδασκαλία καὶ λειτουργικὴ τάξη*, Θεσσαλονίκη 2007· ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΚΡΕΤΤΑ, ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων* [Κανονικὰ καὶ Λειτουργικὰ, 7], Θεσσαλονίκη 2008· Β. ΤΣΙΓΚΟΥ, *Χάρισμα καὶ θεσμὸς στὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου*, Θεσσαλονίκη 2016, 201-218.

προσωπικοῦ θανάτου⁴⁸. Ἡ ὁδὸς ποῦ καλεῖται νὰ ἀκολουθήσει ὁ πιστὸς ἄνθρωπος ταυτίζεται μὲ τὸν καθημερινὸ ἐργώδη ἀγῶνα *ξενητείας* ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ *ξενοδοχείας* τοῦ ἄλλου. Αὐτὰ δὲν συνιστοῦν τὴν πραγματικότητα μιᾶς ἄλλης ζωῆς, ποῦ δὲν γνωρίζουμε, ἀλλὰ τὶς παραμέτρους αὐτῆς τῆς ζωῆς ποῦ ὁ καθένας ἀπολαμβάνει, ἐφόσον ἀποφασίσει νὰ καταθέσει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τὴν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας ἀγάπη του καὶ συνακόλουθα νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἐπανεγκατάσταση στὴ ζωὴ του καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸν πλησίον τοῦ κόσμου ποῦ Ἐκεῖνος δημιούργησε. Στὴν Ἐκκλησία ὁ ἄνθρωπος νεκρώνει τὶς κακοπροαίρετες τάσεις ποῦ τὸν ὀδηγοῦν στὴν ἀποτυχία. Ἡ πορεία στὴν ὁδὸ τῆς ζωῆς ἀρχίζει μὲ ἓναν θάνατο· αὐτὸν τῶν τυραννικῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν ἀμετροεπῶν φιλοδοξιῶν, τῶν ἀνελέητων ἐπιθυμιῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτινάσσει τοὺς σπίλους τῶν ἡδονικῶν ἀποτυχιῶν του γιὰ νὰ ἐπανακάμψει στὴν πατρικὴ εὐλογία τοῦ Θεοῦ⁴⁹.

Ἡ προϋπόθεση τῆς ἐπιτυχημένης διάβασης τῆς ὁδοῦ κρύβεται σὲ ἓναν ἐδῶ καὶ τώρα θάνατο· στὴν ἄρνηση τῆς παράδοσης στὴ διαστρεβλωμένη, ἐξαιτίας τῆς ἀπόρριψης τοῦ Θεοῦ, κοσμικῆς δικτύωσης. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὁ ἄχαρος καὶ ἀκαλλῆς ἄνθρωπος ἀναγεννᾶται ἐν Χριστῷ τῇ στιγμῇ ποῦ ἀποφασίζει νὰ ξενιτευτεῖ ἀπὸ τὶς δομὲς ποῦ ὁ ἴδιος ἔπλασε, νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ κάθε σκιά ποῦ μαυρίζει τὴν ὄρασή του, νὰ ἀπλώσει τὴν ὑπαρξή του στὸν ἀγαπητικὸ βυθὸ τοῦ συνανθρώπου του καί, παραδίδοντας τὴν ὑπαρξή του στὴ δόξα καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, νὰ βαδίσει ἐκὼν πρὸς τὴ ζωὴ, τὴν καθ' ὁμοίωσή του μὲ τὸν Θεό⁵⁰. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος ποῦ συνειδητὰ καὶ ἀμετανόητα ἀφαιρεῖ τὴ ζωὴ τοῦ ἄλλου⁵¹ ὑπόκειται στὴ νέμεση τῆς προσωπικῆς του καταδίκης, ἀφοῦ οἰκειοθελῶς ὀδηγεῖ τὸν ἑαυτό του στὴ διαστρέβλωση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ⁵². Ἡ κα-

48. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 303.

49. ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀσώτου*, PG 59, 515-522· ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὁμιλία Γ', Εἰς τὴν κατὰ τὸν σεσωσμένον Ἀσωτον τοῦ Κυρίου παραβολὴν*, PG 151, 32C-48A.

50. Βλ. ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύεσθαι, καὶ εἰς τό, Στενὴ ἢ πύλη, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐρμηνεῖα τῆς προσευχῆς τοῦ, Πάτερ ἡμῶν*, PG 51, 41-48.

51. Βλ. ἴα' κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 518-519)· β', νβ', ξε' κανόνες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· ἐρμηνεῖα Βαλασαμῶνα στὸν νδ' κανόνα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· ε' κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 96, 207, 221, 211-212, 314-317).

52. Ἔξ. 20:15· Ῥωμ. 13:9. Βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐξομολογητάριον ἦτοι Βιβλίον ψυχοφελέστατον περιέχον διδασκαλίαν σύντομον πρὸς τὸν Πνευματικόν, πῶς πρέπει νὰ ἐξομολογῆ με καρπόν. Τοὺς Κανόνας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ ἀκριβῶς ἐξηγημένους. Συμβουλήν γλαφυράν πρὸς τὸν μετανοοῦντα πῶς νὰ ἐξομολογῆται καθὼς πρέπει, καὶ λόγον ψυ-*

ταπάτηση τῆς ἀγαπητικῆς σχέσης μὲ τὸν πλησίον περιλαμβάνει γιὰ τὴν κανονικὴ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας ὅποιανδήποτε πράξη στοχεύει στὴν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση πού δὲν ἐπέρχεται τὸ ἀναμενόμενο ἀποτέλεσμα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Βαλσαμῶνα στὸν ἡ' κανόνα, καὶ τὸν μγ' κανόνα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου⁵³. Ἡ ἀστοχοῦσα προαίρεση δηλαδὴ δὲν μένει ἀνεπιτίμητη⁵⁴. Ἐπισημαίνεται ὡστόσο ὅτι ἡ Ἐκκλησία οἰκονομεῖ κανονικῶς οἱ πράξεις νὰ εἶναι αὐτὲς πού θὰ καθορίσουν τελεσίδικα τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου· ὁ θάνατος δηλαδὴ κατισχύει μόνον διὰ τῶν πράξεων, ὅπως ἐμφατικά σημειώνει ὁ Ζωναρᾶς κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ λβ' κανόνα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου⁵⁵.

χωφελὴ περὶ μετανόιας, ἐν Ἀθήναις 1895, 26, 84-87. Πρβλ. ΜΙΛΑΣ, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, 696-706· Κ. ΡΑΛΛΗ, *Ποινικὸν Δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1907 (ἀνατ. Θεσσαλονίκη 1998)· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ*, 102-168· ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Σύστημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ*, τ. Γ'· ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, *Ἐκκλησιαστικὸν Ποινικὸν Δίκαιον*· ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*, 265-281· Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἐγχειρίδιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*, 259-274· Ν. ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗ, «Ἡ ἠθικὴ νομοποίηση τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου», *Ποινικὰ Χρονικά*, τόμ. ΝΓ' (2003), 385-395· ΤΡΩΙΑΝΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, 567-577· Θ. ΓΙΑΓΚΟΥ-Γ. ΠΟΥΛΗ, *Πηγὲς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ποινικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 2007· Γ. ΠΟΥΛΗ, *Ἐκκλησιαστικὸ Ποινικὸ Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη 2008· Β. ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ περὶ ἀνθρωποκτονίας διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἡ ἐπίδρασή της στὸ σύγχρονο Ποινικὸ Δίκαιο*, Ἀθήναι 2009.

53. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 115-119, 190.

54. Βλ. γιὰ τὰ ἐπιτίμια στὴν κανονικὴ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας ΜΙΛΑΣ, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, 696-721· ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*, 279-281· ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Κανονικὸς Ποινικὸς Ἐπιτιμακὸς-Κῶδιξ: ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων*, Ἀθήναι 1973· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, 137· Π. ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον*, 113-115· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Περὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἐπιτιμίων καὶ τῶν Ποινῶν (οἱ ἰ. κανόνες βάσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης)», *Ἐκκλησία*, ΠΔ' /4 (2007), 297-306· GREGORIOS PARATHOMAS, ARCHIMANDRITE, «Les sanctions de la Tradition canonique de l'Église orthodoxe (Le Corpus canonum de l'Église), 1er-9e siècles», *Revue De droit Canonique*, 56/1-2 (2006), 281-322· ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ, *Μεθοδολογικὰ πρότερα τῆς ποιμαντικῆς*, 148-172· ΕΙΡΗΝΗΣ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, «Ἐπιτίμια», στὸ *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 7, Ἀθήναι 2012, 244-248· ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ, «Ἡ “εἰς ὕψος ἀναδρομή” τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ “ἐξ ὕψους συγκατάβαση” τῆς Θείας Οἰκονομίας στὸ μυστήριον τῆς Μετανόιας. Ἡ οἰονεὶ ταυτοσημία “οἰκονομίας” καὶ “διακριτικῆς εὐχέρειας” κατὰ τὴν ἐξατομίκευση τῶν ἐπιτιμίων», *Teologia* 54/1 (2013), 61-81· Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἐγχειρίδιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*, 266-274.

55. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 173-174. Βλ. καὶ ἐρμηνεῖες Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνα στὸν δ' κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Νεοκαϊσάρειας (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Γ', 75-76).

Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόσειση τῆς τυραννικῆς κυριαρχίας τῶν ἀποκρουστικῶν παθῶν εἶναι ἡ αὐτονόητη προϋπόθεση γιὰ τὴ μετουσίωση τῆς πρόθεσης σὲ λυτρωτικὴ πράξη. Ὁ ἄνθρωπος θεραπεύει τὸ ἔλκος τῆς ἐφάμαρτης βιοτῆς του, καταδυόμενος ἐν ἀρχῇ στὸν βυθὸ τῆς ἐγωιστικῆς του αὐτάρκειας. Ὅσο καὶ ἂν ξεινίζει τὸ ἄκουσμα, γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη τοῦ ἐγὼ εἶναι ἡ ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ξενοδοχεῖα τοῦ ἄλλου, τοῦ γνωστοῦ σὲ ὄλους πλησίον. Ὁ ἄνθρωπος προτρέπεται νὰ ἀγαπήσει τὸν πλησίον του ὃχι ἀόριστα ἀλλὰ ὅπως τὸν ἑαυτοῦ⁵⁶. Ἡ ἀγάπη ὅμως προϋποθέτει γνωριμία. Ἡ ἀγάπη στὴν Ἐκκλησία δὲν εἶναι θεωρητικὴ ἔννοια. Εἶναι προσωπικὴ ὑπόθεση. Ἡ ἀγάπη τοῦ ἐγὼ προϋποθέτει γνωριμία μὲ τὸ ἐγὼ, τὸ ὅποιο ὁ ἄνθρωπος τῆς παρακοῆς ἔμαθε νὰ ἀγνοεῖ. Ὁ ἄχαρος ἄνθρωπος πλάθει ἕνα ἀλλότριο ἐγὼ, μία εἰκονικὴ πραγματικότητά ἀντικατάστασης τῆς κατ' εἰκόνα δημιουργίας του, καὶ προβάλλοντάς το μαθαίνει νὰ ζεῖ, νὰ δομεῖ τὶς σχέσεις του καὶ νὰ ὀλοκληρώνει τὸν βίον του μὲ αὐτὸ τὸ ξένο πρὸς τὸν ἑαυτοῦ ἐγὼ, «*Αὐτεῖδωλον ἐγενόμην...*»⁵⁷. Ὁ ἐν Χριστῷ ἀγωνιζόμενος ἄνθρωπος βυθίζεται μέσα στὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξή, τὴν ἀναζητεῖ μὲ ἔνταση καὶ πάθος, ὥστε τὴ στιγμὴ τῆς συνάντησής τους νὰ εἶναι ἀνέκκλητος ὁ θάνατος τοῦ ψευδοῦς ἀντικατοπτρισμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ ἐγὼ.

Ἡ ἀποκοπὴ τῆς ὑπαρξης ἀπὸ τὸν ψευδῆ αὐτὸ ἀντικατοπτρισμὸ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς κανονικῆς οἰκονομίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ καλεῖται *μετάνοια*⁵⁸. Ἡ

56. *Μθ.* 22:39.

57. *Μέγας Κανὼν, Ὡδὴ δ' ἑσπέρια κατ'.* Πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Ἀναζητώντας τὸ πρόσωπο. Ἀληθὴς καὶ ψευδὴς ἑαυτὸς κατὰ τὸν Donald Winnicott καὶ κατὰ τὸν Ἅγ. Γρηγόριο Παλαμᾶ,* Ἀθήνα 2009· ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ, *Ταξίδι Αὐτοανακάλυψης,* Ἀθήνα 2009.

58. Βλ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας,* 448-449· ΣΤΑΦΥΛΑ-ΠΕΤΡΟΥΝΑΚΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον,* 11· ΜΙΛΑΣ, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας,* 802-805· ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ, *Νομοκανονικὰ καὶ ἐνασχολήσεις,* 38· ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον,* 268-275· ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον,* 135-136· Ι. ΑΙΤΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ μετάνοια κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴ Ἐκκλησία,* Ἀθήνα 1998· ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΚΙΚΑ, ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Ἡ μετάνοια κατὰ τὸν ἅγιον Νικόδημον Ἀγιορείτη,* Θεσσαλονίκη 2000· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων. Διδασκαλία ὠφέλιμος περὶ μετάνοίας καὶ ἐξομολογήσεως. Ἐνα ἐγχειρίδιον ἐξομολογητικῆς γραμματείας τῆς Τουρκοκρατίας,* Θεσσαλονίκη 2007· Θ. ΠΑΓΚΟΥ, «Ἡ ἐξομολόγησις. Τὸ μυστήριον τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος. Ἀναφορὰ στὴν ἐξομολογητικὴ κανονικὴ γραμματεία», σὲ *Τὸ ἱερόν μυστήριον τῆς μετάνοίας (Εἰσηγήσεις-Πορίσματα Ἱερατικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας ἔτους 2002),* Δράμα 2002, 139-166· ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον,* 110-113· ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ Θεολογία Β',* 493-494· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Δογματικὴ καὶ*

μετάνοια έγκολάπτεται στον χαρισματικό τρόπο τής έκκλησιαστικής ζωής και καρποφορεί τή θεραπεία του άμαυρωμένου κατ' εικόνα ως δωρεά στο πλαίσιο τής ενεργειακής σχέσης Θεού και κόσμου⁵⁹. 'Ο ιβ' κανόνας τής Α' Οικουμενικής Συνόδου αναγνωρίζει την ανθρώπινη άδυναμία, αλλά έπαινει τή βούληση και την πράξη τής μετάνοιας, ή όποια έκδηλώνεται με συντριβή, ύπομονή, αγαθοεργίες, ουσιαστική δηλαδή και σταθερή επανάκαμψη στην αλήθεια τής Έκκλησίας⁶⁰. Αυτό με άλλα λόγια περιγράφεται ως άποδοση προσωπικών καρπών μετάνοιας⁶¹. Τό έγώ που βρίσκεται στη διαδικασία άποθεραπείας⁶² προσέρχεται πρωτίστως στο Μυστήριο τής Θείας Εύχαριστίας⁶³, στο όποιο αναγνωρίζει την παραδείσια ένότητα του κοινού ποτηρίου. Μάλιστα ό β' κανόνας τής Συνόδου τής Άντιοχείας⁶⁴ σε συμφωνία με τον θ' κανόνα των Άγιών Άποστόλων⁶⁵ προβλέπει άφορισμό για τους πιστούς εκείνους που άναίτια ή με πρόφαση την εύλάβεια⁶⁶ άποστρέφονται τό Μυστήριο τής Θείας Εύχαριστίας.

Συμβολική Θεολογία Γ', 283-284· ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ, 'Ο έκκλησιολογικός χαρακτήρας τής ποιμαντικής, 167-186· Β. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗ, «Θεσμός και χάρισμα στο Συμεών τό Νέο Θεολόγο», στο «Θεσμός και χάρισμα στην άνατολική και δυτική παράδοση», Στ' Διαχριστιανικό Συμπόσιο, Βέροια 4-9 Σεπτεμβρίου 1999, Θεσσαλονίκη 2006, 101-109· Ν. ΜΙΛΟΣΕΒΙΤΣ, «Τό ιερό μυστήριο τής έξομολογήσεως και τής Μετανοίας», στο Γηθόσνον Σέβασμα. Άντίδωρον τιμής και μνήμης εις τον μακαριστόν καθηγητήν τής Λειτουργικής Ίωάννην Μ. Φουντούλην (†2007), τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 2013, 1327-1342· ΜΑΚΑΡΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥΠΟΛΕΩΣ, Κύριε και δέσποτα τής ζωής μου... Κείμενα πνευματικής έγρήγορης, Άθήνα 2016.

59. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, «Χάρισμα και έξουσία στον έκκλησιαστικό τρόπο ζωής», 37-38.

60. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 140-141.

61. Βλ. και πδ' κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 253). Βλ. και β' κανόνα τής Συνόδου τής Λαοδικείας (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Γ', 173).

62. Βλ. αναλυτικά (όπου και βιβλιογραφία) Δ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, «Ίατρική και Χριστιανική Θεολογία. Συγκριτική θεώρηση και κριτικές έπισημάνσεις», *Θεολογία*, 87/3 (2016), 147-172· Β. ΤΣΙΓΚΟΥ, *Χάρισμα και θεσμός στην περι Έκκλησίας διδασκαλία του ιερού Χρυσοστόμου*, 198-200.

63. Πρβλ. για τό έπιτίμιο τής άκοινωνσίας Βλ. ΦΕΙΔΑ, «Η έκκλησιαστική άκοινωνσία μεταξύν έπιτίμιου και ποινης», *Έκκλησία ΟΑ'* (1994), 684-690· Δ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, «Άκοινωνσίας Έπιτίμιον», στο *Μεγάλη Όρθόδοξη Χριστιανική Έγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 2, Άθήνα 2009, 69-70.

64. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Γ', 125-126.

65. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 13.

66. Πρβλ. Χρ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, «Η "έπιζήμιος εύλάβεια" και ή εφαρμογή της στο μυστήριο τής Θείας Εύχαριστίας. Η επίδραση του άγιου Κυρίλλου Άλεξανδρείας στον άγιο Μακάριο Κορίνθου τό Νοταρά και τό φιλοκαλικό κίνημα», στο *Ό Άγιος Μακάριος (Νοταράς)-Γενάρχης του φιλοκαλισμού-Μητροπολίτης Κορίνθου και ό περιγυρός του. Πρακτικά Συνεδρίου*, Άθήνα 2006, 299-307· ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ, *Ήθος άηθες. Η άποφυγή του κακού και ή αντίσταση στη διαφθορά*, Άθήνα 2014.

Τὸ πραγματικὸ ἐγὼ πὸν κοινωνεῖ τῆς Θείας Εὐχαριστίας ξέρει νὰ ἀγαπᾶ τὸ ἐγὼ τοῦ ἄλλου. Ὁ ἄνθρωπος στὴν πορεία ἀποκαθάρσεως ἀπὸ τὰ ἁμαρτητικά του σίγματα δὲν ἐπιτρέπει τρεπτότητα στὴν προαίρεση καὶ τὴν ἀπόφασή του. Ἡ τρεπτότητα εἶναι δεῖγμα βαθείας ἀνθρωπότητας, ἀλλὰ στὸν ἐν Χριστῷ ἄνθρωπο ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ γνώμη του νὰ ἀγαπᾶ σταθεροποιεῖται καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὸν ἐπηρεασμὸ του ἀπὸ τοὺς ἐξωγενεῖς παράγοντες τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς γνώμης τοῦ ἄλλου.

Γιὰ τὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος δὲν ἔχει χρόνον νὰ δεῖ στὸν ἄλλο τὸ κατασπλωμένο καὶ μωλωπισμένο ἐγὼ τῆς πώσης: «τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον»⁶⁷. Ἀναγνωρίζει στὸν ἄλλο τὸ δικαίωμα τῆς ἴδιας βούλησης καὶ ἀπόφασης, πολλῶν δὲ μᾶλλον ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς παραχώρησε αὐτὴν τὴν ἐλευθερία στὸ πλάσμα Του. Ἡ ἀγάπη ἀναγνωρίζει πρωτίστως στὸ ἕτερο πρόσωπο τὸ δικαίωμά του νὰ βαδίσει ἢ ὄχι στὴν ὁδὸ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἡ ἀγάπη πὸν συναντᾷ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐγὼ ἢ τὸ πρόσωπο τοῦ ἄλλου εἶναι ἔτοιμη νὰ πράξει τὸ ἀδιανόητο καὶ τὸ ἀκατόρθωτο. Ἡ ἀποκαθαυμένη προαίρεση τοῦ γνήσιου ἐγὼ σπρώχνει ἀκόμη καὶ ἐκβιαστικά τὴν ὑπαρξὴ στὴν ὑπέρβαση. Ἡ ἐκούσια ὑπερβατικὴ πράξις ἐναγκαλισμοῦ τῆς ἀνάγκης, τοῦ προβλήματος, τῆς χαρᾶς, τῶν χαρισμάτων τοῦ ἄλλου εἶναι ἡ αὐθεντικὴ ἀντανάκλαση τῆς ἐκούσιας ἔνδυσης τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸν Θεό. Στὴν ἀπροϋπόθετη ἀναδοχὴ τῶν συνεπειῶν μιᾶς ἀδύνατης πράξεως πὸν ἡ ἐκούσια ἀπόφαση τὴν καθιστᾷ πραγματικὴ, βρίσκεται ὁ τόπος τῆς ἀγαπητικῆς συνάντησης τοῦ ἐγὼ μὲ ἕνα ἕτερο ἐγὼ. Μὲ αὐτὸ τὸ πρόσωπο, πὸν μὲ τὸ δικό του ἐγὼ κατέχει ἰδιαίτερη θέση στὸν κόσμον, ὁ ἄνθρωπος δομεῖ τίς σχέσεις του καὶ πορεύεται συντροφικὰ καὶ φιλικὰ πρὸς τὴν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου.

Ἡ πορεία εἶναι προσωπικὴ, ἀλλὰ ὄχι μοναχικὴ. Ἡ μοναξιά τῆς παραίτησης ἀπὸ κάθε ὄνειρικὴ καὶ σκαιώδη κατάσταση τοῦ παροντικοῦ βίου διαμορφώνει τὸν τόπο ὑποδοχῆς τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τῆς ζωῆς. Ὅλη ἡ ἐπίγεια ζωὴ καθίσταται δοξολογικὴ ἀναφορὰ πρὸς τὸν Θεὸ σημαίνοντας τὸν θάνατο τῆς πνευματικῆς ἔνδειας. Ὁ ἄνθρωπος πὸν ζεῖ προσωπικὰ ἔχει ἐπιτύχει τὴν κατάργηση τοῦ θα-

67. Γαλ. 6:4. Πρβλ. Γ. ΧΟΥΒΑΡΑ, *Ἡ συνταγματικὴ προστασία τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου*, Ἀθήναι 1990· Μ. ΒΑΝΤΣΟΥ, «Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἐννοια, περιεχόμενο καὶ ἀξιολόγησις ἀπὸ ἄποψη Χριστιανικῆς Ἠθικῆς», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ/Τμ. Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας* 10 (2005), 197-215· ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ, *Ἡ διαχείριση τῆς ἀγάπης*, Ἀθήνα 2010.

νάτου πριν από τον σωματικό του θάνατο. 'Ο θάνατος καταργείται με τη συναίνεση του αὐτεξουσίου, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἐκούσιας ὑποδοχῆς τοῦ θείου θελήματος ἀπὸ τὸν Χριστό: «...οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ» καὶ τὴν ὁμολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ζῶ γὰρ οὐκ ἔτι ἐγὼ· ζῆ γὰρ ἐν ἐμοὶ Χριστός... Οὐ γὰρ ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου γίνεσθαι..., ἀλλὰ θέσιν μᾶλλον τὴν κατὰ φύσιν παγίαν τε καὶ ἀμετάθετον, ἥγουν ἐκχώρησιν γνωμικὴν...»⁶⁸. Ἡ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου ἔγκειται στὴν πάγια καὶ ἀμετάθετη προσωπικὴ κατάσταση, στὴν ὁποία περιέρχονται οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ποὺ ἀντικαθιστοῦν τὴν ἐρημία τῆς ἄρνησης τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν κοινωνία μετὰ τὸν Θεό.

Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία προστάζει: *Μηδεὶς φοβείσθω θάνατον*⁶⁹. Ἡ γενναιοτήτα τῆς ἀφοβίας ἐρείδεται στὴν ὕψωση τοῦ σταυροῦ, τὴν ἄκρα κενωτικὴ πράξι τῆς θεότητος καὶ τὴν ὑψιστὴ τιμητικὴ πράξι τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Θεοανθρώπου Χριστοῦ. Ἡ σταυρικὴ θυσία καὶ ἡ λυτρωτικὴ ἀνάστασι τοῦ Ἐνσαρκωμένου Λόγου προσφέρουν στὸν ἄνθρωπο τὴ ζωὴ, ἀφοῦ τὸν ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὴ δουλεία τοῦ νὰ φοβᾶται τὸν θάνατο⁷⁰. Τὸ ἐρώτημα προβάλλει πλέον ἀντιθετικά. Γιατί νὰ ὀρρωδεῖ ὁ ἄνθρωπος πρὸ τοῦ θανάτου; Ὁ ἐπίγειος βίος του δὲν εἶναι πλέον τόπος δουλικῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀγωνίας τῆς ἐπιβίωσης ἢ πεδίο νεραιστικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐγώ. Ὁ ἐπίγειος βίος τοῦ ἀνθρώπου μετὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν ἱστορικὸ χρόνο καὶ χῶρο τῆς θεότητος καθίσταται ἔξοδος πρὸς τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀχρόνου καὶ τοῦ ἀτόπου: «Ὁ θάνατός σου, Κύριε, ἀθανασίας γέγονε πρόξενος...»⁷¹. Σὲ ἀνάμνησι μάλιστα τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ ἀπόδειξι τῆς πίστεως στὴν πραγματικότητα τῆς Ἄκρας Ταπεινώσεως Του, ὁ πβ' κανόνας τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπιτάσσει τὴν ἀπεικόνισι τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινο χαρακτήρα, ὅπως ὁ κανόνας σημειώνει⁷². Γι' αὐτὸ καὶ στὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ἡ μνήμη τοῦ σταυροῦ εἶναι ἀφορμὴ ἑορτῆς καὶ ὄχι λύπης: «Ὅπου θυσία, ἐκεῖ ἀναίρεσις ἁμαρτημάτων, ἐκεῖ καταλλαγὴ Δεσπότη, ἐκεῖ ἑορτὴ καὶ χαρὰ»⁷³. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ μὴ φοβᾶ-

68. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἠγασμένον*, PG 91, 1076B.

69. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (spuria), *Κατηχητικὸς εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, PG 59, 723.

70. Ἐβρ. 2:15.

71. Ἀκολουθία νεκρώσιμος, νεκρώσιμα ἰδιόμελα, δοξαστικά.

72. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Β', 492-493.

73. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν*, Ὀμιλία Α', α, PG 49, 309.

ται κάποιος τὸν θάνατο; Ἡ ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καταφατική, ἀφοῦ «... ἠλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς ὁ τοῦ Σωτῆρος θάνατος. ... Ὁ ἄδης... καθηρέθη... Ἄνεστη Χριστός, καὶ νεκρὸς οὐδεὶς ἐπὶ μνήματος. Χριστὸς γὰρ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο»⁷⁴. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἐπισημαίνει στὸν α' κανόνα του ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα εἶναι ἑορτὴ «καθολικὴ τῆς κτίσεως»⁷⁵.

Ἡ ἐπιλογή τῆς ἀποδοχῆς τῆς ζωῆς ἢ τῆς ἄρνησής της παραδίδεται γιὰ ἄλλη μία φορὰ στὴ βάσανο τῆς ἐλεύθερης βούλησης καὶ ἀπόφασης τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὸ ἐξῆς ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ μὴν εἶναι δοῦλος, ἀλλὰ κατὰ χάρι υἱός. Τὸ καθ' ὁμοίωση προβάλλει μπροστά του, καθὼς καλεῖται νὰ παραδοθεῖ στὴ σαρκωμένη θεία πραγματικότητα. Ἀπαιτεῖται μόνον αὐτὴ ἡ παράδοση, στὴν ἐσχολογικὴ προοπτικὴ τῆς ὁποίας ἐμπίπτει ὡς θεία δωρεὰ καὶ ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν σωματικὸ θάνατο⁷⁶.

SUMMARY

Death according to the Canonical Oikonomia of the Orthodox Church

By Dimitrios I. Nikolakakis,
Ass. Professor, Aristotle University of Thessaloniki

The illusion of another way, different from the one that God has set for the man's moving from the image to the likeness of Him, deceived man and led to the diversion of his natural route from life, which is God Himself, to the opposite side, to death. The world that surrounds him stops being the "very good" creation of God. It becomes the image that his eyes, which are myopic due to the fall of the man, see. However, God, as being love, does not stand away from His creature and continues to treat man with oikonomia. The participation in the work of the divine oikonomia requires the painful procedure of the passage from the old man to the renovated in Christ one, that is to the death of the old man. Death is not just a moment for the man who is

74. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (spuria), *Κατηχητικὸς εἰς τὸ ἄγιον Πάσχα*, PG 59, 723.

75. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΑΗ, *Σύνταγμα*, τόμ. Δ', 295.

76. Βλ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, *Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου*· ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 118-127· GEORGI, *Ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωή*, 307 κ.ἐξ.

coming back to his natural route to life. It is a daily struggle for living as a foreigner in this world (ξενιτεία) and for accepting and loving his neighbor as himself (ξενοδοχεία). For the Church, man who decides to go away from the wrong decisions with him as their center, and to love his fellow-man, walks spontaneously and voluntarily towards life, towards his likeness to God. All these are not the reality of another life unknown to us. They are the parameters of the life that everyone enjoys, as long as he decides to lay before God his love with all his soul and mind, and consequently to allow his resettlement in his life and in his relationship with the neighbor of the “very good” world that He has created. That is why the Church commands: *Let no one fear death*. Can anyone not be afraid of death? The Church’s answer is affirmative as ...*for the Death of our Saviour has set us free... Hades... was abolished. ...Christ Is Risen, and life is liberated. Christ Is Risen, and the tomb is emptied of death. For Christ having risen from the death, has become the first fruits of those who fall asleep.*